

Laureà Figuerola al seu despatx de Calaf

LAUREÀ FIGUEROLA: POLÍTIC, ECONOMISTA I REFORMADOR FILL DE CALAF, “INVENTOR” DE LA PESSETA

ANTÓN COSTAS

UN PERSONATGE CONTROVERTIT

Laureà Figuerola i Ballester és un personatge clau per entendre la modernització de l'economia, la política i la cultura espanyola de la segona meitat del segle XIX. Va ser l'"inventor" de la pesseta. Però la seva obra va ser molt més àmplia. Al seu impuls es deuen reformes tan importants com la introducció del sistema mètric decimal; la reforma aranzelària de 1868, que porta el seu nom, i que va fer de Catalunya la "fàbrica d'Espanya"; la desaparició de les duanes interiors; la supressió de l'anomenat dret diferencial de bandera en la navegació comercial; la supressió de la "contribució sobre la pobresa", com era anomenada la imposició sobre els productes de consum; o l'intent, finalment fracassat, d'introduir el primer impost sobre la renda. Tanmateix, la seva influència no es va limitar a la política i a l'economia, sinó que es va estendre a altres camps en els quals va participar activament creant grups, institucions i corrents d'opinió que van marcar la vida intel·lectual i cultural espanyola de la segona meitat del segle XIX.

Malgrat aquest protagonisme i aquesta influència, Laureà Figuerola ha estat un personatge relativament desconegut, al mateix temps que impopular per a alguns sectors, especialment a la seva terra, Catalunya. Aquí se li va fer el buit. S'hi van alçar campanyes difamatòries contra la seva persona i la seva obra. Se l'ha estigmatitzat com a "mal català" i polític contrari als interessos industrials de Catalunya.

Tot i aquestes campanyes, Laureà Figuerola fou també un personatge respectat i estimat per molts catalans. En aquest sentit, és possiblement un dels millors exemples per demostrar que, tal com va dir-me el meu mestre, Fabià Estapé, quan ja fa anys em va suggerir que estudiés aquest personatge, Catalunya no és terra de monocultiu, sinó que produeix de tot: proteccionistes i lliurecanvistes, conservadors i progressistes, gent de dreta i d'esquerra.

Algunes anècdotes ens poden fer veure com, a pesar de les campanyes en contra d'ell, Figuerola va conservar l'amistat i la popularitat entre molts dels seus compatriotes. Josep Pla conta a *Un senyor de Barcelona* (1951) com, en acabar l'Exposició Universal de 1888, l'alcalde Rius i Taulet se'n va anar, amb un seguici nombrós en el qual figuraven vint-i-cinc membres de la guàrdia municipal muntada, a recórrer diverses poblacions de la península. En arribar a Madrid, la seva primera visita, a primera hora del matí i vestit de vint-i-un botó, va ser a Laureà Figuerola. Quan aquest va rebre la notícia de la visita del seu amic, el va sortir a rebre tal com estava. Pla explica la trobada d'aquesta manera:

"Hola, Francisco! -digué Figuerola, efusiu-. Què feu per Barcelona?"

Davant de l'aparició de Figuerola, Rius s'enravenà, adoptà un to eloqüent i afectat, totalment protocol·lari.

-Excel·lentíssim senyor -digué d'entrada-, en nom de l'Ajuntament de Barcelona, la representació del qual ostento, m'és molt grat...

Don Laureà corregué a posar-se els pantalons i la levita. Una mica millorat d'indumentària, però en plantofes i unes motes de sabó d'afaitar a la cara, tornà al despatx, on es trobava Rius. Hi entrà solemnement, es col·locà darrera la taula i amb una mà repenjada, acadèmicament, al braç de la butaca digué, rígid:

-L'alcalde de Barcelona pot continuar..”

Un altre exemple de l'estimació i popularitat que Figuerola conservava a Catalunya fins i tot anys després d'abandonar la política va produir-se arran de la seva mort, el 28 de febrer de 1903. La seva esposa, Teresa Barrau i Esplugas -filla d'una coneguda família gironina i viuda d'un conegut industrial de la mateixa ciutat-, va decidir de portar les seves despulles per enterrar-les a Girona. El fèretre va ser traslladat amb un vagó especial de la companyia ferroviària MZA. En arribar a l'estació de França, va ser tanta la multitud de barcelonins que volia honrar el vell ministre lliurecanvista que el cadàver va estar exposat durant dos dies a la mateixa estació. Finalment, va ser enterrat al panteó de la família Bosch i Barrau, prop de l'entrada del cementiri gironí. Així i tot, encara avui no hi ha cap placa que recordi que allí es troben les seves restes.

ELS ORÍGENS CATALANS DE LA PESSETA

La introducció de la pesseta com a moneda única de l'economia espanyola també va fer de Figuerola un personatge popular. Durant un cert temps, a les monedes de cinc pessetes, és a dir, els “duros”, se'ls va anomenar “laureanos”. Es comprèn aquesta popularitat si es té en compte que la pesseta va venir a posar ordre en un sistema monetari en què, a l'altura de 1868, encara circulaven més de noranta monedes diferents, procedents de diversos èpoques i països, sobretot de França. La nova moneda va ser vista per Figuerola com un instrument indispensable per unificar el

mercat interior espanyol i afavorir-ne el creixement. Però alhora per integrar-se amb aquells països europeus com França, Alemanya i Itàlia que en aquells moments estaven endegant la Unió Monetària Llatina, un experiment fracassat que tanmateix va constituir l'antecedent de l'actual Unió Monetària Europea i de l'euro. A més, Figuerola va saber utilitzar la pesseta com a element d'identificació del poble amb el nou ordre polític liberal, esborrant-hi qualsevol referència al règim monàrquic i imprimint a la cara de totes les monedes la figura d'una dona que representava Espanya.

Per a l'elecció de la nova unitat monetària espanyola, Figuerola es va basar en una moneda que es feia servir a Catalunya des del segle XVIII. Es tractava del pes o ral de vuit, d'argent, popularment anomenat “peça”. El ral de dos, també d'argent, era equivalent a una quarta part del ral de vuit, i era conegut per “peceta”, o peça petita. I d'aquí es va anar a parar en castellà cap a la “peseta”. És probable, a més, que aquestes monedes fossin encunyades en alguna època a Calaf, car aquesta vila va ser de les poques que va conservar el privilegi d'encunyació, tal com avui encara es pot veure en els noms de carrer del nucli antic.

La desaparició imminent de la pesseta permet ara la recuperació de la popularitat, la figura i l'obra del seu inventor, Laureà Figuerola. És un bon moment, doncs, per plantejar-se uns quants interrogants entorn de la personalitat controvertida d'aquest polític i economista de Calaf. ¿Què és el que va fer que tingués tants detractors i admiradors a parts iguals? ¿Com és que una persona que va estar al capdavant del ministeri d'Hisenda molt pocs mesos aconseguís d'introduir un conjunt de reformes que van marcar l'evolució de l'economia d'una manera profunda i duradora? La resposta a aquestes preguntes ens portarà a recórrer ràpidament alguns aspectes de les arrels i la formació de la seva personalitat.

LES ARRELS AMBIENTALS I FAMILIARS

¿A què és deguda aquesta imatge de polític impopular que alguns han llançat sobre Laureà Figuerola? Segurament al fet que, en defensa de les seves idees, es va enfrontar igualment a la burgesia catalana, als industrials i treballadors, al clergat i a la monarquia. Als primers —que dubtaven entre donar suport al canvi polític liberal o continuar mantenint el seu recolzament al vell règim monàrquic—, els va acusar de perseguir interessos gallinacis, de poca altura i de mires molt curtes. I a les associacions obreres les va acusar d'impedir el progrés industrial, econòmic i social pel fet de dedicar-se a pràctiques *luddistes*, de destrucció de les noves màquines.

Per comprendre l'energia amb què va sostenir les seves idees enfront dels atacs furibunds d'alguns dels seus compatriotes, cal rastrejar els orígens del personatge. Laureà Figuerola va néixer el 4 de juliol de 1816 en el si d'una família benestant de Calaf, al partit judicial d'Igualada. El clima sec i rigorós de les terres de la Segarra va contribuir sens dubte a forjar un dels trets més destacats de la seva personalitat: la seva voluntat granítica i tenaç. De físic menut, magre i de no gaire bona salut, el seu cos contenia, això no obstant, una energia que no defallia davant cap obstacle ni dificultat.

El seu pare, Pere Figuerola i Bosch, procedia d'una família originària de la Llitera i establerta a Calaf, propietària de terres i dedicada a l'exportació. La seva mare, Maria Ballester, pertanyia a una altra família important de Calaf, emparentada amb la dels Riquer. Els Figuerola formaven part de la famosa Companyia de Calaf, que exportava vins i productes d'artesanía ceràmica de la Segarra, i d'altres del centre de Catalunya, cap als mercats europeus, França en particular.

L'ambient polític familiar en què va criar-se Laureà va ser el del liberalisme constitucionalista i reformista inspirat per Guillem Oliver, en el qual es movia el seu pare, que havia estat alum-

ne de L. Normante y Carcavilla a la seva càtedra d'Economia Política de Saragossa, una de les primeres que van crear-se a tot Espanya. Més tard va ocupar càrrecs polítics importants a Barcelona i va ser lletrat consultor del Tribunal de Comerç. Aquest ambient familiar va influir en la trajectòria de Laureà. El 1834, amb només divuit anys, apareix ja allistat al batalló de voluntaris de la brusa que havia estat fundat tres anys abans pel general Llauder per tal d'agrupar els liberals disposats a sufocar l'aixecament carlí. Els Figuerola van tenir un paper destacat en la resistència que va oferir la liberal vila de Calaf enfront del setge a què va ser sotmesa per les tropes carlistes.

FORMACIÓ ACADÈMICA

La seva formació acadèmica es va moure entre Barcelona i Madrid, i va transcórrer entre els anys 1836 i 1846. Va abraçar des dels estudis de Lletres i Lleis als de Pedagogia i Economia. Aquesta formació, àmplia i profunda, el seu esperit inquiet i observador, així com el seu caràcter meticulós, seriós i rigorós, van forjar una personalitat i un perfil intel·lectual propi d'un home de la Il·lustració. Tenia un gran domini del llenguatge i una oratòria precisa i esmolada. Palacio Valdés va assenyalar que *“la palabra sale de su boca cortante...; más de cuatro veces lastima por lo crudamente que manifiesta las cosas. Sus adversarios no se retiran sin llevar en la cara un arañazo o un golpe”*.

Temperamental i valent, no defugia la polèmica. Aquesta actitud el va portar algunes vegades a situacions temeràries, com va ser acceptar de batre's en duel amb nombroses persones que es consideraven ferides o difamades per les seves paraules. Cosa certament agosarada, si tenim present el seu físic feble i la seva vista miop. Testimoniats d'amics seus afirmen que Figuerola conservava a la seva casa del carrer Serrano de Madrid una carpeta gruixuda amb el rètol “Mis duelos”, on es contenia el relat de tots els seus enfrontaments.

Els seus estudis universitaris s'inicien el curs 1835-1836 a la facultat de Dret de Barcelona, on es gradua com a batxiller en Lleis el 1838. Paral·lelament es matricula a la càtedra d'Economia Política que impartia Eudald Jaumeandreu a la Junta de Comerç. En aquesta època, Figuerola apareix defensant un liberalisme de cara al mercat interior espanyol, però "prohibicionista" enfront de la lliure entrada de mercaderies i màquines procedents de l'exterior.

Un aspecte poc conegut però important en la forja de la seva personalitat i les seves idees va ser la seva vocació i dedicació a la pedagogia. El 1839, la Diputació de Barcelona li va concedir una beca per estudiar a l'Escola Normal de Madrid. Aquesta estada va posar-lo en contacte amb la pedagogia i la filosofia moral i política d'origen anglès, que serà un element molt influent en el seu pensament. Va aprofitar també el seu sojorn a Madrid per assistir a les classes d'Economia Política que donava Eusebio María del Valle, un economista defensor d'un proteccionisme moderat.

DE LES IDEES PROHIBICIONISTES A LA DEFENSA DEL LLIURE CANVI

De retorn a Barcelona el 1840, comença a desenvolupar una activitat febril en diversos fronts: com a advocat, professor d'economia, polític local, director de l'Escola Normal i reformador de l'ensenyament primari. El 1841 apareix ja incorporat a l'Audiència de Barcelona i al Col·legi d'Advocats d'aquesta ciutat. Així mateix, el 1842 inicia la seva activitat com a professor universitari de Dret Polític i Constitucional i Economia Política. Les idees econòmiques de Figuerola es van atansant progressivament cap al lliure canvi.

Això no obstant, el fet d'haver-se de moure en un medi social clarament favorable a la prohibició el va fer ser prudent en la defensa de les seves idees. A més, la seva adhesió intel·lectual a l'enfocament utilitarista, propi de la filosofia moral

anglesa, el portarà primer a contrastar en la pràctica els efectes que aquestes noves idees tenien en la indústria i en les condicions de vida de la gent, en especial dels treballadors.

EL "DRET DE VACIL·LACIÓ" DE LA REINA I LA SEVA ANADA A MADRID

La defensa pública de les seves noves idees favorables al lliure canvi i a la reforma gradual dels aranzels es produirà en la segona meitat del segle XIX. El 1845, l'anomenada llei Pidal va venir a posar ordre en l'ensenyament universitari a Espanya i va crear el cos estatal de catedràtics. L'abril de 1847 es van convocar les primeres oposicions per cobrir diverses càtedres d'Economia i Dret Públic. Hi treu el número 1 i tria Barcelona.

Pocs mesos després, va sortir a concurs la càtedra de Dret Públic i Administratiu de Madrid. S'hi presenta i treu novament el número 1 de la terna que el tribunal presenta a la reina Isabel II. Però aquesta, fent ús del privilegi reial que li concedia el "dret de vacil·lació", va rebutjar Figuerola i va elegir el segon de la terna, el galleg Manuel Colmeiro, economista reputat però menys lliurecanvista. Figuerola va considerar aquesta decisió una arbitriietat de la reina i va buscar reparació al greuge que li impedia ocupar la plaça de Madrid, cosa que aconseguirà uns quants anys més tard.

EL MAL AMBIENT SOCIAL DE LES SEVES CLASSES A BARCELONA

El sojorn a Barcelona va obligar Figuerola a exposar a la seva càtedra les seves idees favorables al lliure canvi i a la reforma gradual dels aranzels prohibicionistes. Però el clima social no li era gaire favorable. Conta Carrera Pujal que algun alumne va arribar a llançar-li tomàquets durant les seves classes. Es tractava de Puig i

Llagostera, més tard fabricant tèxtil, amb qui tornaria a trobar-se anys després al Congrés.

Aquest mal ambient no el va intimidar. El que sí que va fer va ser portar-lo a estudiar les conseqüències pràctiques del lliure canvi en la realitat que tenia més propera, Barcelona: “*Antes de formular mi opinión librecambista he procurado estudiar la cuestión teórica y prácticamente. He querido pensar por mí mismo; no fiarme de la rutina del pensar de muchos que, por oír siempre repetir una cosa, han creído que era un artículo de fe la creencia en la prohibición. La opinión de una gran multitud de personas es siempre digna de respeto y, lo confieso, sospeché de mí mismo cuando me atrevía a romper de frente con ellas. Reiteraré mis observaciones...*” El resultat va ser una recerca avui encara digna de lloança pel seu enfocament, rigor metodològic i meticulositat en la recollida de dades. Es tracta de l'*Estadística de Barcelona en 1849*, treball pioner a Espanya sobre les conseqüències socials, demogràfiques, sanitàries i urbanes del liberalisme i la industrialització.

ONEJA AL VENT LA BANDERA DEL LLIURE CANVI EN EL CASTELL DE LA PROHIBICIÓ

Els fets que van marcar la seva aparició pública defensant el lliure canvi van ser el seu *Informe* sobre la I Exposició Universal de Londres de 1851 i una polèmica sostinguda mesos després amb J. Güell i Ferrer a les pàgines del *Diario de Barcelona*.

El maig de 1851, Figuerola se'n va anar a Londres com a membre de la comissió oficial espanyola en la “I Gran Exposició Universal dels treballs de la Indústria de tots els països”, que va tenir lloc al Crystal Palace. Aquesta exposició va tenir una gran influència en la creació a tot Europa d'un clima d'eufòria, de fe, en la industrialització i en el lliure comerç. Va constituir l'encarnació material de la idea de progrés. El que hi va veure el va refermar en la seva convicció que el prohibicionisme que defensaven molts dels seus com-

patriotes estava impeding el progrés tecnològic, econòmic i social del país. El seu *Informe*, molt crític amb la participació catalana en aquesta exposició, defensava la necessitat d'obrir les fronteres per tal que les noves màquines poguessin ser aplicades a la indústria catalana.

Aquest *Informe* li va valer les primeres acusacions d'estar venut a “interessos foranis” llançades pels prohibicionistes. Això no obstant, va continuar sent discret en la defensa pública de les seves idees, en part perquè estava “*persuadido de que ninguna redacción de periódico barcelonés estaba dispuesta a asumir el compromiso no ya de apoyar sino de servir de instrumento a la defensa de las ideas librecambistas*”. Però trencarà aquesta discreció quan, pocs mesos després, a la tardor de 1852, es veurà empès per Güell i Ferrer des de les pàgines del *Diario de Barcelona* a debatre sobre la qüestió del lliure canvi. És en aquest moment que Figuerola farà fe pública de les seves idees i declararà la guerra al prohibicionisme: “*Para este nuevo y más general combate creo conveniente valermé de un medio de publicidad que hasta ahora no había intentado. La prensa madrileña. (...) Útil será para apresurar la caída del sistema de Vd. que sepa el público de toda España que hay librecambistas en Cataluña que habían tenido la paciencia de callar hasta ahora, y que [sepan] que en el castillo más fuerte de la prohibición, Barcelona, ondea al viento la bandera del librecambio*”.

BÈSTIA NEGRA DELS OBRERS INDUSTRIALS

L'episodi definitiu que va servir per definir el seu pensament econòmic i projectar-se en la política espanyola va ser el conflicte de les “selfactines”, que va sorgir a Catalunya el juliol de 1854. Es tractava d'unes noves màquines automàtiques de filar que representaven la innovació tecnològica més important de mitjan segle XIX.

Les noves màquines i la tecnologia que incorporaven van ser vistes pels treballadors com

una font de destrucció d'ocupació. Van mostrar els seus lògics temors davant les autoritats i van convocar la primera vaga general a Espanya. Però van anar més lluny i van dur a terme pràctiques *luddistes* en poblacions com Barcelona i Igualada, consistents a destruir les noves màquines. El govern es va espantar i el capità general de Catalunya va decidir de prohibir en tot el Principat les "selfactines" i va ordenar que es fessin servir únicament les velles màquines manuals utilitzades fins aquell moment.

Figuerola va ser l'únic que va sortir públicament, des de les pàgines del *Diario de Barcelona*, a atacar aquesta decisió i a defensar la nova maquinària. Tots van reconèixer la seva valentia, però aquesta defensa li va atreure's la "tírria" dels obrers, sense que, d'altra banda, els industrials li ho reconeguessin. Uns quants mesos després, el maig de 1855, essent ja diputat a Corts Constituents per la província de Barcelona, una interpellació seva al govern sobre l'estat de la província després del conflicte va provocar un intens debat al Parlament respecte del paper de l'Estat en les relacions industrials. La seva intervenció defensant una política favorable a la industrialització constitueix la primer aparició de Figuerola en la política espanyola. Tal com ha assenyalat Vicente Palació Atard, en aquest debat van quedar definits els principis del liberalisme econòmic, propis de la burgesia industrial. I Laureà Figuerola hi apareixia com el seu defensor més brillant i coherent.

Tanmateix, caldria esperar encara tretze anys més per transformar les seves idees en polítiques. La caiguda del Bienni Progressista i el llarg període de govern dels conservadors del general Leopoldo O'Donnell van permetre a Figuerola dedicar-se a l'ensenyament, a la difusió pública de les seves idees i a la creació d'un grup d'influents economistes que van formar l'anomenada *escuela economista*, que va tenir una gran influència en la preparació de l'ambient intel·lectual i social favorable al liberalisme econòmic i el lliure canvi.

REFORMADOR MÉS QUE NO POLÍTIC

Quan es produeix la "Gloriosa" revolució liberal del setembre de 1868 contra la monarquia isabelina, i es forma el govern provisional encapçalat pel general Joan Prim i Prats, tots estan d'acord que l'únic que pot treure l'economia espanyola del marasme en què es trobava era Laureà Figuerola. Va acceptar, doncs, la cartera d'Hisenda i, en el breu temps en què va ocupar-la, va saber aprofitar l'ocasió que la història li va concedir per dur a terme una part del seu ideari econòmic.

Tossut i profundament demòcrata, quan les seves opinions van quedar en minoria i els seus companys de govern es van oposar a la continuació de les seves reformes, va optar per dimitir. Figuerola no era un polític professional, capaç de navegar i de surar dins les aigües procel·loses i canviants de la política. Era un reformador. Un home que volia introduir canvis. Defensor del liberalisme, tenia tanmateix la convicció ferma que les grans reformes liberals només són duradores si compten amb el suport de forts corrents d'opinió pública.

Va romandre uns quants anys més en la vida política com a parlamentari, la qual cosa li va permetre de presidir el Senat aquella tarda en què, en produir-se la renúncia del "rei cavaller", Amadeu de Savoia, es va proclamar la República. Contrari a la Restauració dels borbons, va abandonar la política activa i els anys següents, fins a la seva mort el febrer de 1903, els va dedicar a dues activitats preferents. L'una, el seu despatx d'advocat administrativista de Madrid, per on passava la defensa dels principals interessos econòmics catalans. L'altra, la participació i creació d'institucions dedicades a l'ensenyament i a la creació d'opinió. Va ser, entre altres coses, president de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, del Ateneo de Madrid i cofundador i primer president de la Institución Libre de Enseñanza, institució aquesta darrera que tanta influència tindria en la vida cultural i educativa espanyola fins que

Govern provisional, 1868

Drets: Sagasta, Prim, Serrano, Topete, López de Ayala, Lorenzana;
asseguts: Figuerola, Ruiz Zorilla i Romero Ortiz.

la guerra civil i el triomf del general Franco van acabar amb la seva existència.

Comença a partir d'aquest moment una altra fase d'impopularitat i de silenci sobre la figura de Laureà Figuerola. Tant que quan, el 1968, amb motiu del centenari de la pesseta, el professor Estapé va intentar recordar Figuerola reeditant la seva *Estadística de Barcelona*, el llibre va haver de sortir finalment al carrer sense cap nota que n'identifiqués l'autor. I és que, quan ja estava preparada la introducció al llibre, el ministre de Comerç de l'època es va assabentar de qui n'era l'autor i, tot espantat, va exclamar: "*Vaya masonazo era este Figuerola*". La seva memòria va desaparèixer també de la guia de carrers de ciutats com Barcelona, on el carrer que duia el seu nom

va passar a ser anomenat de Menéndez y Pelayo. I així fins avui.

Esperem que la mort de la pesseta sigui, ara sí, l'avinentesa per a la recuperació de la memòria del seu "inventor". El seu poble nadiu, Calaf, la seva comarca, Igualada i l'Anoia, i el seu poble, Catalunya, li ho deuen.

ANTÓN COSTAS COMESAÑA (Vigo, 1949) és catedràtic de Política Econòmica a la Universitat de Barcelona (1988). Una de les seves línies de treball i publicacions és l'estudi de la influència de les idees i els interessos en la formació de les polítiques públiques. És autor de diversos treballs sobre el pensament i l'obra política de Laureà Figuerola.